

Fecr Yayınları: 358

EBÛ İSHÂK EL-İSFERÂİYİNÎ
HAYATI VE KELÂMÎ GÖRÜŞLERİ

Ahmet BARDAK

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika no:13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Cd. Uğurlu İş Merkezi No: 97/24
Tel: 0 312. 341 00 02 İskitler/ANKARA
(Sertifika no: 47603)

1. Baskı: Mayıs 2020

ISBN: 978-605-7570-98-7

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0 312) 310 08 60 - Fax: (0 312) 311 47 89
web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

EBÛ İSHÂK EL-İSFERÂYÎNÎ HAYATI VE KELÂMÎ GÖRÜŞLERİ

Ahmet BARDAK

Ankara 2020

Ahmet BARDAK

1970 yılında Van'ın Çatak ilçesinde doğdu. İlk orta ve lise eğitimini Çatak'ta tamamladı. 1993 yılında Ulu-
dağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. 1994 yı-
linda Milli Eğitim Bakanlığı'nda imam-hatip lisesi
meslek dersleri öğretmeni olarak başladığı meslek
hayatında sırasıyla Şanlıurfa Siverek İmam Hatip Li-
sesi, Van Anadolu İmam Hatip Lisesi ve İstanbul Kar-
tal Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde görev yaptı. 2006
yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü'nde yüksek lisansını, yine aynı enstitüde
2016 yılında Kelâm anabilim dalında doktorasını ta-
mamladı. 2016-2020 yılları arasında Hakkâri Üniver-
sitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliği görevin-
de bulundu. Halen Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İla-
hiyat Fakültesi Kelâm Anabilim dalında öğretim üye-
si olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	6
ÖN SÖZ	7
GİRİŞ	11

I. BÖLÜM

İSFERÂ YİNİ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMİN SİYASİ VE KÜLTÜREL DURUMU	23
1. İsferyîni'nin Hayatı ve Eserleri	29
1.1. Hayatı	29
1.2. Eserleri	41
1.3. İlmî Münâzaraları	48
1.4. İsferyîni'nin İslâm Hukuku ve Diğer Konularla İlgili Görüşleri	54

II. BÖLÜM

İSFERÂ YİNİ'NİN KELÂMÎ GÖRÜŞLERİ	65
1. Bilgi/İlim	71
2. Kozmoloji Görüşü	81
3. İman ve İslâm	105
4. Kelâmullah ve Kur'an-ı Kerim	116
5. İlahiyât	129
5.1. Allah'ın Varlığının Delilleri	129
5.2. Allah'ın Sıfatları	132
5.3. İnsan Fiilleri	149
5.4. Kaza ve Kader	158
5.5. Rü'yetullah	159
6. Nübüvvet	161
6.1. Mucize ve Keramet	167
6.2. Hz. Muhammed	174
6.3. Şefaât	177
7. Ahiret	179
8. İmâmet	183
SONUÇ	187
KAYNAKLAR	189

KISALTMALAR

b.	: Bin/ibn/ođlu
bkz.	: Bakınız
By.	: Baskı Yeri Yok
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
İsam	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
Ty.	: Tarih yok
ÜSB	: Üniversitesi Sosyal Bilimler
ÜİFD	: Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Vb.	: ve benzeri
Vd.	: ve devamı

ÖN SÖZ

Kelâm sisteminin teşekkül döneminde ortaya çıkan Eş'arîlik, Ehl-i sünnet ekolünün merkezinde yer almaktadır. Bu mezhep İslâm i'tikâdına karşı yapılan saldırılara kelâmî bir metotla karşı çıkmıştır. Eş'arîler ve önemli isimleri hakkında çok sayıda bilimsel ve akademik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda Eş'arî kelâm sistemi, metodolojisi ve kelâmî görüşlerinin yanı sıra bu mezhebin müesseseseleşmesinde önemli rol oynamış şahısların hayatları ve kelâmî görüşleri ele alınmıştır. Bu vesileyle de Eş'arîlik hakkında devasa bilimsel bir literatür ortaya çıkmıştır. Hal böyle de olsa yine de Eş'arîlik ve özellikle yetiştirdiği şahsiyetler hakkında yapılacak yeni çalışmalara her zaman ihtiyaç duyulacaktır.

Ebû İshâk el-İsferâyînî de Eş'arîliğin h. 4/5. yüzyılında yaşamış önemli isimlerinden biridir. Buna rağmen bugüne kadar kendisi ve kelâm sistemi hakkında diğer önemli kelimcılara kıyasla yeterli sayıda çalışma yapılmamıştır. Bu itibarla onun hayatı ve kelâmî görüşlerinin tespit edilmesi büyük önem arz etmektedir. İsferâyînî, dönemine ait bir gelenek olan ansiklopedik bir yöne sahip kelimcidir. Nitekim onun özellikle hadis ve fıkhıta da yetkin bir konumda olduğu bilinmektedir. Bunu gerek eserlerinde gerekse kimi çalışmalarda ona yapılan atıflarda görmekteyiz. Bu anlamda İsferâyînî'nin fıkhı ve hadise dair görüşleri de kendinden sonraki usûlcü ve hadisçilere kılavuzluk etmiştir.

Biz de bu çalışmada Ebû İshâk el-İsferâyînî'nin hayatının yanında eserlerinden yola çıkarak kelâmî görüşlerini ele

alacak; yeri geldikçe kısmen de olsa hadis ve fıkıhla ilgili tespitlerine de değineceğiz. İsferâyînî hakkındaki bu eserimiz iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde İsferâyînî'nin yaşadığı dönemin siyasî ve kültürel durumunu, İsferâyînî'nin hayatını, eserlerini ve kelâm dışındaki bazı görüşlerini; ikinci bölümde ise onun kelâmî görüşlerini ve bu görüşlerinin Eş'arî kelâm sistemi içerisindeki yerini ele alacağız.

İsferâyînî'nin çok sayıda eseri olmasına rağmen sadece *el-Akîde* adlı eseri günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu sebeple biz de bu çalışmamızda onun sadece bu eserinden ve şerhlerinden doğrudan faydalanabildik. Kaynaklarda adına rastladığımız öteki eserlerindeki görüşlerine ise ancak başka kaynaklarda bulunan, onun eserlerine ait atıflar ve alıntılar aracılığıyla ulaşmak mümkün olmuştur. Bu itibarla biz, ona ait görüşleri, sadece kendi eserlerinden değil kendisinden sonra yaşamış âlimlerin eserlerine de başvurmak suretiyle tespite çalıştık. Haliyle bu şekilde ulaşılan görüşler aynı zamanda çeşitli yollarla teyidi de gerektirdiğinden büyük bir emeği icap ettirmiştir.

Buna göre çalışmamızda İsferâyînî'nin kelâmî görüşlerini tespit için ilk başvuracağımız eser, onun *el-Akîde*'si olacaktır. Daha sonra da bu esere dair yazılmış şerhler gelmektedir. *el-Akîde*'ye yapılan şerhler arasında en çok bilinen ve bizim de en fazla faydalandığımız ise Muhammed b. Ca'fer es-Sanhâcî'nin (ö.600/1204?) şerhi oldu. Söz konusu eser ve şerhleri dışında başvurduğumuz ilk kaynak, İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin (ö.478/1085) eserleridir. Cüveynî'ni, her ne kadar İsferâyînî ile görüşmemişse de ona yakın dönemde yaşayan biri olarak kelâm ve usûl-i fıkıhta ondan çok etkilendiği ve görüşlerine büyük önem verdiği bilinmektedir. Bu itibarla İsferâyînî bir bakıma kendisinin hocası sayılmak-

tadır. Cüveynî *el-Burhân fi usûli'l-fikh* ve *eş-Şâmil* adlı eserlerinde İsferyânî'nin görüşlerine başvurmaktadır. Özellikle *eş-Şâmil*'inde İsferyânî'ye daha yoğun şekilde atıf yaptığı görülmektedir. Dolayısıyla İsferyânî'nin kelâm ve usûl-i fikhla ilgili görüşlerini öğrenmede başvurulması gereken ikinci kaynak, Cüveynî ve özellikle *eş-Şâmil* adlı eseridir.

İsferyânî'nin kelâmî ve fikhî görüşleri hakkında daha detaylı bilgi edindiğimiz eserlerden biri de Bedruddîn ez-Zerkeşî'nin (ö.794/1392) fikh usulüne dair yazdığı *el-Bahru'l-Muhît fi usûli'l-fikh* adlı eseridir. Bu eserde de İsferyânî'ye çok sayıda atıf yapıldığı görülmektedir. Bu ve buna benzer fikh usulü alanında yazılmış eserlere bakılmadan İsferyânî'nin bilgi anlayışı (epistemolojisi), usûl-i fikh ve kelâmî görüşleri tam olarak anlaşılabilir. Fakat bu türdeki eserlerde İsferyânî'ye nispet edilen görüşler için kaynak olarak çoğunlukla bir eser ismi verilmemiş ya da elimize ulaşmayan bazı eserlerine atıflar yapılmıştır. Bu yüzden İsferyânî'nin görüşlerini aktaran bu tür eserlerde sadece söz konusu eserin yazarına atıf yapabilmekteyiz. Esasen bu eserlerde İsferyânî'ye ait aktarılan bilgilerin doğruluğunu teyit etmek de zordur. Böylesi durumlarda eğer başka eserlerde ona nispetle aksi yönde bir görüş nakledilmiş ise bu hususta bir tereddüt oluşmuş demektir. Böyle bir durumda birbirini nakzeden nakillerin mutlaka kritiğinin yapılması icap etmektedir. Biz de çalışmamızda bu hususa mümkün olduğunca dikkat etmeye çalıştık. Eseri yazarken karşılaştığımız diğer bir problem ise hem eldeki yazma eserlerin okunma zorluğu hem de kelâmî meselelerin kendinden kaynaklanan zorluktur. Sonuç olarak İsferyânî'nin kelâmî görüşleri, elimizde bulunan *el-Akîde*'sinin dışında kendisinden sonraki dönemde yazılmış fikh, usûl-i fikh ve kelâm eserlerinin metinlerinden adeta

iğneyle ayıklanarak elde edilebilmiş ve bu bilgilere dayanılarak İsferâyînî'nin bir portresi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu eserin Eş'arîlik bağlamında İslam kelâm sisteminin kurulma aşamasında yaşanan ilk tartışmaların tespitine ve akabinde ortaya çıkan kelâmî literatürün oluşmasında İsferâyînî'nin katkısının belirlenmesinde mütevazî bir katkı sağlamasını dilerim.